

ÇİVİYAZILI KAYNAKLARA GÖRE PATİNA KRALLIĞIN'DAN UNQİ KRALLIĞI'NA ANTAKYA VE AMİK OVASI'NIN TARİHSEL SÜRECİ

NURGÜL YILDIRIM*

Geç Tunç Çağı'nın sonlarına doğru (M.Ö. 1200) gerçekleşen Ege Göçleri¹, yalnızca büyük Hitit İmparatorluğunu yıkmamış, var olan zengin bir kültürün de göç eden halkla birlikte Anadolu'nun güneyine taşınmasına neden olmuştur. Böylece Anadolu'da yıkılan merkeziyetçi yapı yerini, göçle gelen halklara ve yerli krallıklara bırakmıştır. Bu dönemde çoğunluğu yerli halktan oluşan krallıklara, batı sahillerindeki Grek Kolonileri, Batı Anadolu'da Lidyalılar, Orta Anadolu'da Frigler ve Doğu Anadolu'daki Urartular örnek olarak verilebilmektedir. Ancak Doğu Akdeniz bölgelerinde kurulan küçük krallıklar, etnisite açısından oldukça karmaşık bir yapı sergilemiştir. Bu nüfus çeşitliliğinin ana nedenleri arasında, yıkılan Hitit İmparatorluğu'nun devamını sağlamaya çalışan beyliklerin varlığı, Ege Göçleriyle bu bölgelere kadar ulaşan Deniz Kavimleri ve Arāmiler'in, M.Ö. 11. ve 9.yy. arasında bu bölgelere gerçekleştirdiği göçler sıralanabilmektedir.² Tarihin her döneminde zengin bir yapı sergileyen Amik Ovasını da içine alan Antakya ve yakın çevresi de bu nüfus hareketliliğini yaşamıştır. Bu yönüyle Eskiçağ'ın büyük imparatorluklarının, uyguladıkları siyasete paralel olarak, egemenlik kurmaya çalıştıkları bir bölgeyi de temsil etmiştir. İncelenen dönemde, yani

* Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Hatay/TÜRKİYE, nyildirim@mku.edu.tr

¹ Ahmet Ünal, "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), Adana (2006), s. 69-72.

² Arāmi kabileler, Güneydoğu Anadolu'da Gaziantep Zincirli bölgesinde "Bīt-Gabbari (Sam'al), Türkiye Suriye sınırında Bīt-Bahiyani ve Diyarbakır bölgesinde Bīt-Zamāni, Nisibis (URU Na-ši-bi-na-Nusaybin); Kuzey Suriye'de ise Bīt-Adini, Bīt-Ağusi ve Hamat/Hama beyliklerini kurmuşlardır. Bradley Parker, "The Mechanics of Empire. The Northern Frontier of Assyria A case Study in Imperial Dynamics", Helsinki 2001, s. 230; Nurgül Yıldırım, "Yeni Asurca Belgelerde Geçen Amēdi Şehri", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 2, Ankara (2012), s. 98. Arāmi kabileler Anadolu batısına yönelerek, bugün Tuz Gölünden Gürün'e kadar uzanan, Tabal krallığına ait bazı yerleşimlerde de Bīt-Burutaş beyliğini kurmuşlardır. Nicholas Postgate, Fifty Neo-Assyrian Legal Documents, BIAA. England 1976, s. 22-24. Ayrıca bkz. Turgut Yiğit, "Tabal", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı:3-4, Ankara (2000), s. 182.

Geç Hitit Krallıkları/ Yeni Asur döneminde de Antakya bölgesi³ (Patina) Hititlilerden sonra, kısa bir süre bağımsızlığını kazanmış olsa da, aslında Asur İmparatorluğuna bağlı bir yapı sergilemektedir. Bu yönüyle, Asurca kaynaklarda bu yöre ile ilgili önemli bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur.

Asurca kaynaklarda Antakya ve yakın çevresi, önceleri Patina/Pattin, daha sonrasında ise Unqi adını almış ve Aramca kaynaklarda, genellikle *mq* olarak kaydedilmiştir.⁴ Bu bölge, bulunduğu konum ve zengin hammadde kaynakları ile doğu ve batıyı birleştirmesi açısından önemli bir köprü görevi görmüştür (Fig. 1). İnsanların göç ya da ulaşım amacıyla kullandıkları bu köprüyü, Eskiçağ'ın en büyük imparatorluklarından olan Asur İmparatorluğu'nun kralları, büyük çaplı ticarî bir ağı önemli kollarından biri olarak görmüşlerdir. Antakya ve civarı ele geçirilirse, hem Akdeniz'e ulaşılabilirlik elde edilecek, hem de Anadolu'ya geçiş sağlanıp buradaki hammadde kaynakları kullanılabilir. Bu doğrultuda geliştirdikleri politikaları, düzenledikleri planlı seferlerle perçinleyen Asur kralları, özellikle, başarılarını tarihe not düşerek bugüne ulaştırmış ve incelenen bölgeyi aydınlatmada kılavuzluk etmişlerdir. Yukarıda değindiğimiz ve Eskiçağ'ın önemli güçleri tarafından izlenmek istenen siyasetin ilk tohumları Akadlı krallarca atılmış; ağaçsız ve verimsiz çöl koşulları, onları Amanos Dağları'na kadar getirmiştir.⁵ Buradan elde ettikleri sedir ağacı hem dayanıklılığı, hem de kullanım alanının elverişliliğiyle Akadlı krallardan Asurlu krallara kadar geniş bir zaman diliminde ihtiyaçlarını karşılamıştır. Ardından, Amanos Dağları ve civarındaki bölgelerde var olan zengin hammadde kaynakları, özellikle, Asurlu kralları Anadolu'ya, yalnızca ticarî amaçla, koloniler kurmalarına neden olmuştur.⁶ M.Ö. I. Binde güçlenmeye başlayan Asurlu krallar için Amanos Dağları ve Amik Ovası, mutlak hakimiyetin sağ-

³ Amik Ovasını da içine alan Antakya Bölgesi'nin Orta Demir Çağın (M.Ö. 900-546) gerek filolojik, gerek arkeolojik açıdan aydınlatılmak üzere merkezlerine Tell Tayinat (Antakya-Reyhanlı yolu üzeri), Çatal Höyük (Antakya'nın kuzeydoğusu, Afrin Çayı'nın güneyi), Jisr al Hadid (Antakya-Demirköprü), Al Mina (Patina'nın önemli bir liman yerleşimi-günümüz Samandağ), Tell el Cüdeyde (Antakya'nın kuzeydoğusu) örnek olarak verilebilir. Bu kazı merkezleri ile ilgili yntülü bilgi için bkz. Timothy Harrison, *Tayinat Höyüğü Arkeoloji Projesi* 32, (Çev. Hatice Pamir), 36-37, Hatay 2010; Richard Haines, *Excavations in The Plain of Antioch II: Structural Remains of the Later Phases Çatal Höyük, Tell al Judaidah and Tell Tayinat*, The Oriental Institute of Publication, Chicago 1971; Hatice Pamir, "Alalakh'dan Antiochei'ya Hatay'da Kentleşme Süreci", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 6-Sayı 1, Hatay (2009), s. 263-265.

⁴ J. David Hawkins *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions*; Vol. 1, Berlin 2000, s. 361. Umq yazımı için bkz. André Lemaire, "Recherches de Topographie Historique Sur Le Pays De Que", *Anatolia Antiqua* I, (1991), s. 270-271. Ayrıca Pat(t)in'in Hattin olarak değerlendirilmesi için bkz. J. David Hawkins, "Hattin", *RIA* 4, Berlin (1974), s. 160-162; J. David Hawkins, "The Political Geography of North Syria and South-East Anatolia in the Neo-Assyrian Period", in M.Liverani (ed.) *The Neo-Assyrian Geography*, Roma (1995), s. 95.

⁵ Cahit Günbatu Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet" *Archivum Anatolicum* 3, Ankara.1997, s. 131-155.

⁶ Kültepe kazıları sonucunda, çoğunlukla, Asur-Anadolu arasındaki ticareti konu alan, yaklaşık 23500 Eski Asurca belgeye ulaşılmıştır. Fikri Kulakoğlu, "Kültepe Kanış Karumu: Anadolu'nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi", *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kanış Karumu*, K.B.Ş.B. Kültür Yayınları, İstanbul (2011), s. 46. Bu tabletlerin önemli bir kısmı Asurlu tüccarlara ait arşivlerden oluşmuştur. Cahit Günbatu, "Anadolu'nun Politik Manzarası", *Arkeo-Atlas*, No: 1 İstanbul (2011), s. 252.

lanması gereken bölgelerin başında ilk sıraya yerleşmiştir. Çünkü bölgedeki dengeler, Büyük Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından, Asur lehine dönmüş ve Asurlu krallarca bu fırsat iyi değerlendirilmiştir. Artık, bu büyük imparatorluk, yalnızca ticarî kolonileşme ile sınırlı kalmayacak, sistemli bir batı yayılcılığı politikası da güdecektir. Bu politikanın hayata geçirilmesi adına, hem Doğu Akdeniz ticaretine hakim bir coğrafya oluşuyla, hem de Anadolu'daki hammaddeye erişimi sağlamasıyla Amanos Dağları, Amik Ovası, yâni kabaca, günümüz Antakya ve yakın çevresi büyük önem kazanmıştır (Fig. 2). Bu öneme kayıtsız kalmayan Asur İmparatorluğu'nun burada sistemli bir politika yürütmeye başladığı dönemde bu bölge, halkının öncelerde Luwiler, sonrasında da çoğunlukla Aramiler'den oluştuğunu göreceğimiz⁷, tipik bir Geç Hitit yerleşimi görünümündedir. Zamanla Asurlulaştırılmaya çalışılacak olan bu bölge, Asurlu kralların yıllıklarında zengin ganimetlerle ayrıldıkları bir coğrafyayı tanımlamada da kullanılmıştır.

Patina ile ilgili olarak Asurca kaynaklarda ilk bilgilere II. Asurnasirpal'e ait kral yıllıklarında rastlanmaktadır. Kral, gerçekleştirdiği 8. seferinde, (M.Ö. 870) Karkamış'tan ayrılmış ve Patina Kralı Lubarna'ya ait olan Hazazu⁸ kentine yaklaşmıştır, buradan aldığı altın ve kumaşları metinde şöyle belirtmiştir: (RIMA II, ii.A.0.101.1)

⁷¹ a-na URU Ha-za-zi ša ⁸⁶ Lu-bar-na KUR Pa-ti-na-a-a aq-ti-rib KÙ.GI.MEŠ TUG lu-bul-ti TÚG.GADA.MEŠ at-ta-har... ⁶⁷¹ Patina Kralı Lubarna'nın kenti Hazazu'ya vardım, (buradan) altın ve kumaşlar aldım (kabul ettim)..."

Kral, Hazazu'dan ayrıldıktan sonra Afrin Çayı'na ulaştığını ve burada bir gece konakladığını bildirmiştir. Afrin Çayı'ndan ayrıldıktan sonra ise Patina Kralı Lubarna'nın kralî şehri Kunulua'ya⁹ ulaştığından şöyle bahsetmiştir: (RIMA II, iii.70b-77a)

⁷ Yerli halkın çoğunlukla Luwilerden oluştuğu ve Antakya –Amik Ovası'nın Geç Hitit Uygarlığının kültürel mirasına sahip çıktığı dönem için adı Patina/Patın iken, buraya Arami kabilelerin yerleştiği ve Asur egemenliğinin mutlak bir biçimde sağlandığı dönem adı ise Unqi'dir. Timothy Harrison, "Tell Ta'ayinat and The Kingdom of Unqi", *The World of The Arameans II* (2001), s. 129.

⁸ Hazazu günümüz Azec (Halep yakını) olarak düşünülmektedir. J. David Hawkins, "The Political Geography of North Syria and South-East Anatolia in the Neo-Assyrian Period", in M.Liverani (ed.) *The Neo-Assyrian Geography*, Roma (1995), s. 95.

⁹ Kunulua/Kinalua (Tell Tayinat), Antakya'nın 35 km doğusuna lokalize edilmiş, Patina ve Unqi krallıklarına başkentlik yapmış ve III. Tıglat-Pileser döneminde idari bir merkez haline getirilmiştir. Tell Tayinat kazıları sonucu, bu başkentte yerleşimin Erken Demir Çağı'ndan itibaren başladığı, özellikle 7. yüzyıldan itibaren iki farklı yapı tipinin kullanıldığı bilinmektedir. İlk yapı tipinin, Anadolu ve Kuzey Suriye kökenli plan türü olan "bit hilani" şeklinde olduğu, ikinci yapı tipinin, genellikle, 2 sütuna sahip kompleks yapı biçimi olan "in antis" olarak tanımlandığı bilinmektedir. İkinci yapı tipine sahip olan bir saray zemininde, yerli halka ait Hiyeroglif Luwice kayıtlara ulaşılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Timothy P. Harrison, "Recent Discoveries at Tell Tayinat (Ancient Kunulua/Calno) and Their Biblical Implications", *Congress Volume Munich-Briil* (2013), s. 396-425; Timothy P. Harrison, "Temples, Tablets and The Neo-Assyrian Provincial Capital of Kinalia", *Journal of the Canadian Society for Mesopotamian Studies* 6, (2011), s. 29-37.

72) *e-te-tiq* ^{id} *ap-re-e at-tu-muš a-na* ^{URU} *Ku-nu-lu-a* ^{URU} *MAN-ti ša* ^{lu} *Lu-bar-na* ^{KUR} *Pa-ti-Pa-ti-na-a-a...*” 72) Afrin Çayından ayrıldım, Patina Kralı Lubarna'nın kralı şehri Kunulua'ya vardım...”

Kral burada sert bir savaş yaşandığından, sahip olduğu silah teçhizatı karşısında Lubarna'nın paniğe kapıldığından, korktuğundan ve ayaklarına kapanarak hayatını bağışlamasını dilediğinden söz etmiştir. II. Asurnasirpal bu savaş sonrasında yüklü bir ganimet de elde etmiştir. Bu ganimetler arasında 20 talent¹⁰ gümüş, 1 talent altın, 100 talent kalay, 100 talent demir, bin kadar büyükbaş hayvan, on bin küçükbaş hayvan, renkli simleriyle kumaşlar, fildişi ve ahşaptan kutular, kaplar bulunmaktadır. Sayılan bu ganimetlere ek olarak 10 adet şarkıcı kadın ve Lubarna'nın yeğenini, zengin çeyiziyle birlikte, aldığı da bildirmiştir. Lubarna'dan ise, minnet duygularıyla birlikte, savaş arabalarını, piyade ve süvarilerini kabul ettiğini kaydettirmiştir. Kunulua'nın yakınında olan Yahanaya¹¹ (^{KUR} *Ia-ha-na-a-a*) ülkesine geçen II. Asurnasirpal, buradan da altın, gümüş, kalay ve yine çeşitli hediyeleri kabul etmiştir.

II. Asurnasirpal Kunulua'dan ayrıldıktan sonra Asi Nehri'ne ulaştığını ve buradan iki gün sonra Aribua¹² şehrine girdiğinden söz etmiştir. Bu bilgi yıllıklara şöyle kaydedilmiştir:

78) ... ^{URU} *Ku-nu-lu-a* ^{URU} *MAN-ti ša* ^{lu} *Lu-bar-na* 79) ^{KUR} *Pa-ti-na-a-a at-tu-muš* ^{id} *a-ra-an-tu e-te-bir...* ⁸¹ *-na* ^{URU} *A-ri-bu-a* ^{URU} *dan-nu-ti-šu ša* ^{lu} *Lu-bar-na* ^{KUR} *Pa-ti-na-a-a...* “78-81) Lubarna'nın kralı şehri Kunulua'dan ayrıldım. Asi Nehri'ne ulaştım...Patina Kralı Lubarna'nın kale şehri¹³Aribua'ya girdim...”

¹⁰ Bir tür Asur ölçü birimi olan talent, yaklaşık 30 kg ağırlığı tanımlamada kullanılmıştır. Frederick M. Fales, “Prices in Neo-Assyrian Sources”, *State Archives of Assyrian Bulletin*, VolumeX/I, (2003), s. 14.

¹¹ ^{KUR} *Ia-ha-na-a-a* “Yahana”nın Arpad ve Halep'in oldukça yakınında ve bir Arami yerleşimi olan Bit-Agusi ile sınırlı olduğu bilgisi için bkz. Shigeo Yamada, *The Construction of the Assyrian Empire: A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859-824 BC) Culture&History of the Ancient Near East*, Netherlands 2000, s. 98. ^{KUR} *Ia-ha-na-a-a* Aramili kabile Bit-Agusi tarafından kurulmuş Tell-Rifat (Arpad) yakınları olarak lokalize edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için J. David Hawkins, “Jahan”, *RIA* (Royal Inscriptions of Assyrian) 5, Berlin (1976), s. 238.

¹² ^{URU} *Aribua*'nın “Raba'u” ya da “Rab'ö” olabileceği, İdlip'de ve Maşyaf'ın 5 km yakınında aranması gerektiği düşünülmektedir. Edward Lipiński, *The Avamaeans: Their Ancient History, Culture, Religion*, *Orientalia Analecta*, 100; Leuven, Peeters 2000, s. 281. II. Asurnasirpal dönemi kayıtlarında, Aribua için Patina kralı Lubarna ile girişilmiş bir çatışmadan söz edilmemiştir. Herhangi bir anlaşmaya yanaşmayan halkların deportede edilmiş olabileceği tartışma konusudur. Bu konu ve detaylarla ilgili olarak bkz. Yamada, *a.g.e.*, 2000, s. 73.

¹³ “äl dannüti” ile yöneticisi belli olmayan, kabile yaşantısının egemen olduğu kentler belirtilirken, “äl šarrüti” ile idarecisi belli olan, merkezî bir yönetim tanımlanmıştır. Yutaka Ikeda, “Royal Cities and Fortified Cities”, *Iraq* 41, (1979), s. 75-76; Nadav Na'aman “Aribua and Patina-Hamath Border”, *Orientalia* Vol. 71, (2000), s. 291-295. Etimolojik olarak incelendiğinde dannum sözcüğü “güçlü”, bu sözcükten türetilen dannutum ise “kale, takviye, güç” karşılığındadır. CAD D, s. 99. Dolayısıyla burada yapılan “äl dannüti” tamlaması “kale şehir” olarak tanımlanmalıdır. Zira kale şehir olarak tanımlanan yerlerin, genellikle, sınır şehirleri olduğu metinler dikkate analizi edildiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu sınır ya da kale kentlerin askeri teçhizatla güçlendirilmesi gerekliliği, sözcüğün (dannum) tanımına da uygun düşüğü bir kez daha düşünülmelidir.

Aribua kentini ele geçiren kral, bu kentin yakınında yer alan Luhutu¹⁴ kentini de işgal ettiğini, halka şiddet uyguladığını, kenti yakıp yıktığını ve buradaki askerleri canlı olarak kazığa geçirttiğini anallerinde kayıt altına almıştır.¹⁵

Luhutu, Hazazu ve Urime bu dönemde Patina topraklarında tahrip edildiği anlaşılan üç şehri simgelemektedir.¹⁶(Ann. 1, r. 42-44); Kral, Urime şehrini tamamen ele geçirdiğini şehrin girişine bıraktığı yazıtlı stelle de kanıtlamıştır. İlgili satırlarda bu bilgi şöyle kaydedilmiştir:

⁴²⁻⁴⁴ ana Urime āl dannūlīšu ša ¹⁶Lubarna ^{KUR}Patina aqīrib āla apul aqqur ina išāti ašru pākulšu ^{na}asumetta altur ina muhhīšu azqub...⁴²⁻⁴⁴ Patina Kralı Lubarna'nın kale kentü Urime¹⁷ kentine yöneldim, bu şehri yerle bir ettim, yaktım, yıktım. Kentin girişine yazıtlı bir stel diktim..."

Urime'den ayrılp, Fenike ülkelerine yönünü çeviren kral, Tyre, Sidon ve Biblos'u geçerek Lübnan dağlarına ulaşmıştır. Tüm Doğu Akdeniz sahil şeridindeki ülkeleri bir şekilde kendisine bağlamaya çalışan kralın amacı, bu coğrafyadaki zengin ticaret üzerinde söz sahibi olmak istemesinden kaynaklanmaktadır.

II. Asurnasirpal M.Ö. 876-875 yılları arasında yaptığı Akdeniz seferinde detaylı olarak belirtmemiş, ancak diğer belgeler buradan aktarılan nüfusun Kalhu'ya götürüldüğünden söz etmiştir.¹⁸ Bu belgeler doğrultusunda, Kalhu'ya aktarılan nüfus içerisinde sanat ve zanaatte usta kişilerin yer aldığı bilinmektedir. Dahası, Patina'nın yanı sıra Bit-Adinili, Kargamışlı ve Queli insanların da içinde yer aldığı bir halkın Kalhu'da oluşturulmak istendiği açıkça gözlenmektedir. Yine bu seferi konu eden metinde, Patina, Tyre, Sidon, Gurgum ve Melidli elçilerin de (LÚ.MAH.ME:šīrāni) davet edildiği, toplam davetli sayısının 69.574 olduğu ve görkemli bir açılış töreni düzenlendiği anlatılmaktadır.¹⁹

II. Asurnasirpal'in ardından oğlu III.Salmanassar tahta çıkmıştır. III. Salmanassar'ın ilk saltanat yılında bu coğrafyaya gerçekleştirdiği seferlerin temel amacı, tapınak yapımı için kereste temini olmuştur.²⁰ Kral, Amanos dağlarından

¹⁴ Luhutu, Patina ülkesinin güneyine lokalize edilmiştir. Luhutu'nun Hama krallığına bağlı bir yerleşim olduğu bilinmektedir. Yamada, *a.g.e.*, 2000, s. 61.

¹⁵ RIMA III, 70, 143.

¹⁶ Yamada, *a.g.e.*, 2000, s. 278.

¹⁷ *Urime*, Patina kralı Lubarna'nın güçlendirdiği, Hazaz'ın (günümüz Azcz) hemen güneyinde, bir Demir Çağı kenti olarak tanımlanmaktadır. Trevor Bryce, *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia*, Taylor and Francis e-Library, New York 2009, s. 752.

¹⁸ D. John Wiseman, "The New Stele of Assurnasirpal II", *Iraq 14*, (1952), s. 24-44; Bryce, *a.g.e.*, 2009, s. 534-535.

¹⁹ Amelie Khurt, *Eskiçağ'da Yakındoğu* (M.Ö. 3000-330), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 140-142.

²⁰ André Lemaire, "Rechrech De Topographic Historique Sur Le Pays De Qué", *Anatolia Antiqua I*, (1991), s. 270.

ve Lallar Dağı'ndan²¹ sedir ağacı tohumu aldığından söz etmiştir. Gerçekten de III. Salmanassar'ın Amanoslar'a düzenlediği 17. ve 19. seferler²², tabletlerde “*Hamanu Dağı-Sedir Dağı*” olarak geçen Amanoslar'ın, kereste temini nedeniyle ekonomik değerini devam ettirdiğini göstermektedir. Ancak söz konusu dağlar, sadece inşaatlara sağlam kereste sağlamak için değil, aynı zamanda Güneydoğu Anadolu'ya ve bu arada Patina yerleşimlerine karşı Asurluların girişmiş oldukları askerî seferlerde stratejik bakımdan da büyük rol oynamış olmalıdır.²³ Çünkü burası, kervanlara ve ordulara yol veren Belen Geçidi (PylaeSyriae) ve Arslanlı Bel (Porta Amanica) gibi iki önemli geçide sahiptir.²⁴

III. Salmanassar, M.Ö. 858'de düzenlediği seferde Amanos dağlarına yeniden geri döndüğünden bahsetmiş, Asi Nehri'ni (Orontes) geçtiğini ve Patina Kralı Sapalulme'nin²⁵ kale kenti olan Alimuş'a ulaştığını belirtmiştir. Kral burada kendisine karşı birleşmiş olan Bit-Adinili, Karkamışlı, Queli, Sam'allı ve Yahanlı birliklerle mücadele etmiştir. Onları yenmiş ve Alimuş/Alişir'i fethetmiştir.²⁶ Annalde yer alan ilgili satırlar şöyledir:(RIMA III, A.0.102.3-Col I,)

42) ...⁴² *lûSa-pa-lu-ul-me* 43) ^{KUR} *Pa-ti-na-a-a* ^{lû} *A-hu-ni* DUMU *a-di-ni* ^{lû} *Sa-an-ga-ra*
^{KUR} *Gar-ga-mi-s-a-a-na-re-šu-ti-a-ha-mi-s-i-tak-lu-ma-ik-s/šu-ru...*⁵¹⁾ ...⁴⁴ *A-ra-an-tu-e-te-*
bir-a-na ^{URU} *A-li-şir* 52) ^{URU} *dan-nu-ti-šu* ^{lû} *Sa-pa-lu-ul-me* ^{KUR} *Pa-ti-na-a-a-aq-ti-rib*
^{lû} *Sa-pa-lu-ul-me* ^{KUR} *Pa-ti-na-a-a-a-na-šu-zu-ub...* “42) Patina yöneticisi Sapalulme, Adini'nin oğlu Ahuni, ve Karkamış kralı Sangara bana karşı birleşmiş (ve birbirlerine) yardım etmişlerdir...⁵¹⁾ ... (Amanos dağından ayrıldım.) Asi Nehri'ni geçtim, Sapalulme'nin kale kenti olan Alişir'in²⁷ karşısına yaklaştım. Patina'da yaşayan Sapalulme, Adini'nin oğlu Ahuni, Karkamış kralı Sangara'yı, Sam'al kralı Hayyanu'yu, Que kralı Kate'yi yardıma çağırmişti...”

²¹ Lallar Dağı Amanoslar'ın güneyi olarak belirlenmiştir. Atalur Dağı ile aynı dağ uzantısında yer aldığı tartışılmaktadır. Nadav Na'aman, “Two Notes on the Monolith Inscription of Shalmaneser III. From Kurkh”, *Journal of the Tel Aviv University Institute of Archaeology*, Vol.3-No.3. Tel Aviv (1976), s. 92. Atalur/Lallar Dağı'nın günümüz Azez (Hazazu) ile Amanoslar arasındaki alana lokalizasyonu ve Kurt Dağ olarak tanımlanabileceği de düşünülmektedir. Yamada, *a.g.e.*, 2000, s. 278.

²² ARAB, 205.

²³ Bahadır Alkım, “The Road From Sam'al to Asitawandawa”, *Anadolu Araştırmaları*, II/1-2, (1965), s. 13.

²⁴ Mehmet Kurt, “M.Ö. I. Bin Yıl Asur-Anadolu İlişkilerinde Kilikya Bölgesi”, *Belleten*, Cilt LXX, Sayı 257, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara (2006), s. 3-11.

²⁵ Sapalulme (Hititce karşılığı Şuppiliumas/ M.Ö. – 858/857) kral Lubarna'dan (Hititce karşılığı Labarnas- M.Ö. - 870-858?) sonra Patina Krallığının başına geçmiştir. Timothy Harrison, “Bir Hitit Kralı Şuppiliuma”, *Aktüel Arkeoloji* 29, 2012.

²⁶ Timothy Harrison, “Tell Ta'ayinat and The Kingdom of Unqi”, *The World of The Arameans II* (2001), s. 116-117.

²⁷ Günümüz Antakya sınırları içinde yer aldığı bilinen Alimuş/Alişir'in Samandağ yakınlarında olması gerektiği düşünülmektedir. Albert T. Olmstead, “Shalmaneser III and the Establishment of the Assyrian Power”, *JAS* 41, (1921), s. 351; RIMA III, A.102.2. I:16.

Kral, bu seferin sonunda Karkamış'ı ele geçirmiş ve bu ülke topraklarını yağmalamıştır. III. Salmanassar yukarıda adları sayılan ülkelerdeki gerekli düzenlemeleri yapmış ve ardından yönünü Amanos Dağları'na çevirmiştir. Bir tür Asur İmparatorluk geleneği olarak devam ettirilen sedir ağacı temini için Amanoslar'dan ihtiyaç duyduğu kadar ağaç kestirdiğini belirterek, yine bu dağın uzantısı olduğu düşünülen Atalur Dağı'na²⁸ varmıştır. Buraya yakın bir mesafedeki yerleşim birimlerinden aldığı 28000 savaşçının 14600'nü Asur'a götürmek için yola çıktığından bahsetmiştir. İlgili satırlarda yer verdiği Patina Krallığı'na bağlı yerleşim birimlerini şöyle belirtmiştir: (Col. II.)

9-10) KUR *A-ta-lu-ur a-šar* NU *ša AN- hi-ir-bi zaq-ḫu a-lik* NU KI NU-*šu u-še-ziz...*¹¹⁻¹²⁾
 URU *Ta-ia-a* URU *Ha-za-zu* URU *Nu-li-a* URU *Bu-ta-a-mu ša Pa-ti-na-a-a...a-duk...* “Anum-hirbi heykelinin dikili olduğu Atalur dağına ulaştım, onun heykelinin yanına kendi heykelimi dikirdim...Patina ülkesine bağlı Taiya, Hazazu, Nuliyave Butamu şehirlerini...aldım...”

Metnin devamında III.Salmanassar, Arame'nin topraklarına girdiğinden ve buradan gümüş, altın, şarap ve hayvan aldığından söz etmiştir. Kralın bundan sonra izleyeceği sefer güzergahı, Lübnan'a kadar devam etmiştir. Ancak Asur Kralı'nın, Aramiler'in çoğunlukta yaşadığı Suriye'deki krallıklardan ciddi bir direniş görmeden yolunda ilerlemiş olması, akıllara Asur ve özellikle bu tarihlerde Güneydoğu Anadolu ve Suriye'deki Arami kabileler arasında bir ittifakın gerçekleşmiş olabileceğini getirmektedir.

III. Salmanassar 2. Görev yılında düzenlediği bir diğer Akdeniz seferinde ise, oldukça zengin bir ganimet elde etmiştir. Madenlere ek olarak kumaş ve yün, ayrıca sedir ağacı tohumu, büyük ve küçükbaş hayvan almıştır. III. Salmanassar'ın belirttiğine göre, Patina kralı Qalparunda'nın²⁹ kızını çeyiziyle birlikte almıştır. Kralın düzenlediği bu seferde zengin bir maden ganimetine sahip olduğu şu satırlarla netlik kazanmıştır: (Col.II.)

21) ...¹⁶*Qal-[pa-ru]-un-da* KUR *Pa-ti-na-a-a* 22) 3 GÚ KÙ.GÍ 1 ME GÚ KÙ.BABBAR
 3 ME GÚ ZABAR 3 ME GÚ AN.BAR ...²¹⁾...Qalparunda'nın ülkesi Patina'dan
 22) 3 talents altın, 100 talents gümüş, 300 talents bronz kap...”

²⁸ Atalur Dağı'nın Karadağ'ın güneyinde aranması gerektiği konusunda bkz. Gojko Barjamović, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, The Carsten Niebuhr of Near Eastern Studies, Copenhagen 2011, s. 207; Kurt Dağı olarak lokalize edilmesi ile ilgili olarak bkz. Yamada, *a.g.e.*, 2000, 105. Kurt dağı ve Karadağ silsilesinin tanımlanması ile ilgili olarak bkz. Karen Radner, *Die Macht des Namens Altorientalische Strategien zur Selbsterhaltung*, Santag 8, Weisbaden 2005, s. 193-194.

²⁹ *Qalparunda*, Patina kralının Asurca tabletlerde geçen adıdır. Tell Tayinat kazıları sırasında, saray zemininde ele geçirilen ve yerlere ait olan hiyeroglif Luwice yazıtlarda bu kralın adı Halparuntiyas (HALPA-pa-ru-ti-i-ia-sa) olarak kaydedilmiştir. Annick Payne, “Hieroglyphic Luwian: An Introduction with Original Texts”, *Subsidia et Instrumenta Linguarum Orientis* 2, Wiesbaden (2010); John Hawkins, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions*; Vol. 1, Berlin 2000, s. 363.

III. Salmanassar'a ait, Üçtepe'de bulunmuş olan, Kurkh Monoliti, konusu itibariyle ilişki içerisinde bulunulan ülkeler ve kralları hakkında bilgi vermektedir. Monolit, Bit-Adini ve Karkamış devletleri arasındaki savaşı anlatmakta ve bu savaş neticesinde meydana gelen siyasi değişiklikleri belirtmektedir. Monolitin sonlarında ise III.Salmanassar'ın, kendisine karşı oluşturulan ve içerisinde, Damascus (Şam) kralı Adad-idri, Hamat kralı İrhulini ve İsrail kralı Akhab'ın bulunduğu ittifakla mücadelesi anlatılmıştır. Literatüre Qarqar (Şam'ın kuzeyi) Savaşı (M.Ö. 853) olarak geçen bu savaşta her iki tarafta ağır kayıplar vermiştir.³⁰ Bu monolit, savaş sonrasında bahsi geçen topraklarda oluşturulan yeni düzenlemelerle birlikte, coğrafi ve idarî olarak bir genel görünüm sunmaktadır. Gurgum (Kahramanmaraş) ve Patina'nın aynı kral tarafından yönetilmesi³¹, yakın coğrafyalar olması da göz önünde bulundurularak, Qalparunda'nın Asur'a bağlılık göstermesi sonucunda elde edilen bir ayrıcalık olarak düşünülebilir. Buna ek olarak, böylesine geniş bir coğrafyanın Asur yayılcı siyasetinin bir uzantısı olarak, tek elden, belki tek bir kralî sülale tarafından, yönetilmesi olarak da değerlendirilebilir.

Qalparunda'nın ardından Patina tahtına çıktığı düşünülen kral II. Lubarna'dır. Bu kral zamanında Asur ile ilişkilerde herhangi bir olumsuzluk yaşanmaması, buraya III. Salmanassar tarafından bir sefer düzenlenmemiş olmasına bağlanabilir. Ancak bu durumun M.Ö. 831 yılına kadar böyle devam ettiği gözlenmektedir. M.Ö. 831 yılında, Patina Kralı II. Lubarna'ya karşı, kendi komutanı (Surri) tarafından bir suikast düzenlenmiş ve kral öldürülmüştür.³² Patina Kralı olarak komutan Surri tahta çıkmak istemiş ve Asur egemenliğine karşı bir isyan başlatmıştır. Bu durum üzerine, III. Salmanassar (M.Ö. 829), Patina'ya karşı bir sefer düzenlemiştir. Krali şehir Kunulua'da bir gece konakladığından bahseden kral, burada tahta çıkmak isteyen Surri'yi öldürmüştür. Bu sefer kaydının ilgili satırları şöyledir: (RIMA III; 69)

¹⁵¹)...^{KUR}Pa-ti-na-a-a ^{lu}Lu-bar-ni EN-šu-nu GAZ ^{lu}Su-ur-ri la EN GİŞ.GUZA ina ^{URU}Ki-na-lu-a URU MAN-té pu-ul-hi me-lam-me ša As-sur EN-ia ¹⁵²) is-hu-šu-ma mu-ul NAM-šu il-lik LU.MEŠ-e ^{KUR}Pa-ti-na-a-a TA pa-an na-mur-rat GİŞ.TUKUL. MEŠ-ia dan-nu-te ¹⁵³) ip-lah-ma DUMU.MEŠ ^{lu}Su-ur-ri a-di ERİN.MEŠ EN hi-i-ti uş-ša-bi-tu ¹⁵⁴) it-tan-nu-ni ERİN.MEŠ-šu-nu-ti ina ga-si-si u-rat-ti ^{lu}Sa-a-si DUMU Kūr-uş-ša-a GİR iş-bat... ¹⁵¹⁻¹⁵³)... Lubarna'nın kralı olduğu Patina Ülkesin'de kraliyet soyundan olmayan Surri tahta geçmişti. Beyim Tanrı Aşşur'un görke-

³⁰ Annallerinde detaylı bir biçimde bu konuyu anlatmış olan Salmanassar, "Asi nehrine onların (ölü) bedenlerini uzattım, tıpkı bir köprü gibi... onların savaş arabalarını, süvarilerini, atlarını ve koşum takımlarını aldım..." demiştir. ARAB, s. 223; RIMA III,101; Sidney Smith, *Assyrian Sculptures in the British Museum from Shalmaneser III to Sennacherib*, London 1938, s. 46.

³¹ RIMA III, A.0.102.10; ¹⁵¹)Qıl-pa-ru-da KUR Pa-ti-na-a, Gurgum ¹⁵²)Qıl-pa-ru-da KUR Gūr-gu-ma-a-a ..." Monolit hakkında detaylı bilgi için bkz. Nadav Na'aman, "Two Notes on the Monolith Inscription of Shalmaneser III from Kurkh", *Journal of the Tel Aviv University Institute of Archaeology*, Vol 3, (1976), s. 89-106.

³² Yamada, *a.g.e.*, s. 222.

minden aldığım güçle, krali kent Kunulua'da Surri'yi boğarak öldürdüm. Patina halkı benim silahlarımın ihtişamından korktular (ve) ¹⁵⁴ben isyan edenlerle birlikte Surri'nin oğlunu da ele geçirdim. Onları kazığa asarak öldürdüm. Kuruşsa'nın oğlu Sasi ayaklarımına kapandı (yalvardı)..."

Metnin devamında Surri'nin yerine Sasi'nin kral olarak atanacağı kaydedilmiştir. Artık yerli halkın (Luwiler) yerine Arami kökenli halkın yönetimde gittikçe etkin bir rol aldığı görülmektedir. Bu durumun devamlılığını sağlayan bir diğer kral III. Adad-Nirari (M.Ö. 810-783) olacaktır. III. Adad-Nirari'nin tahtta kaldığı yıllarda birkaç askerî hareketin dışında, Akdeniz'e ulaşmak adına, Fırat Nehrinden Aşağı inerek, Hitit bölgesine girmiş olduğu; Tyre, Sidon ve Filistin'i haraca bağlamış olduğu bilinmektedir. III. Adad-Nirari'nin, özellikle, Akdeniz coğrafyasında etkin olmak isteyen Urartu kralı I. Argişti'ye karşı seferler düzenlemiş olduğu da bilinmektedir.³³Bu kral zamanında seferler ve savaşlarda etkin rol valiler ve komutanlarca sürdürülmüştür.

Akdeniz'in genelinde sürdürülen Asur egemenliğini, literatüre Antakya steli³⁴ (Fig. 3) olarak geçen ve III. Adad-nerari adına diktirilen stelden anlamak mümkündür. Bu stelin onayı, kral adına bir idari amir olan Şamşı-ilu tarafından gerçekleştirilmiştir.³⁵Stelin girişi, geleneksel bir biçimde, "Adad-Nerari büyük kral, güçlü kral, dört cihanın kralı" ifadeleri ile başlamaktadır. Konusunu, kral Zakur'un yönetimindeki Hamat ve Atarşumki'nin yönetimindeki Nahlasi³⁶ bölgeleri arasında yaşanan sınır anlaşmazlığı oluşturmaktadır. Stel incelendiğinde, Asi Nehrinin ortak kullanılması esasına dayanan bir anlaşmaya varılması söz konusudur. Stel'in son satırları, steli koruma amacı güden bir yazı ile sonlandırılmıştır: "Asur'un büyük tanrısı Aşşur, Adad ve Ber, Harran'da tapınağı olan Sin, bu stel üzerinde değişiklik yapmanın dualarını duymayacaklardır."

III. Adad-Nirari yönetimi ile birlikte Patina adı kullanılmamaya başlanacak, yerini ardından gelen krallar döneminde, Unqi yer adına bırakacaktır. Bu noktada, Antakya ve yakın çevresindeki yerleşimlerde gittikçe artan Arami nüfusun varlığının, Asur destekli bir politika sonucu yaşandığı düşünülebilir. Çünkü yaklaşık bir yüzyıl daha bu yöre üzerinde Asur egemenliği görülecektir.

M.Ö. 745 yılında Asur tahtına çıkan III. Tiglat-Pileser, M.Ö. 738'de Urartular'ın güneyde egemenlik kurma çabalarını engellemek için gerçekleştirdiği seferinde, Unqi

³³ Khurt, *a.g.e.*, 2009, 148-149.

³⁴ Stel, Samandağ yakınlarında yapılan kazılar sonucunda, sol tarafı ve üst bölümü zarar görmüş halde bulunmuştur. Veysel Donbaz, "Two Neo-Assyrian Stelae in the Antakya and Kahramanmaraş Museums", *Royal Inscriptions of Mesopotamia Project-ARRIM* 8, 5-20, Toronto (1990), s. 7-9.

³⁵ Şamşı-ilu, stelde "nŞam-Şi-DİNGİR LÚ tar-ta-nu" olarak kayıtlıdır. LÚ *tartanum* "şef, komutan" olarak tanımlanmıştır. CAD T, s. 489.

³⁶ Arpad'ın (Bit-Agusi) ve Hamath krallıkları yakınında, Suriye'nin kuzeyinde yer aldığı ve Antakya'ya çok uzak olmayan bir bölgeye lokalize edildiği bilgisi için bkz. Bryce, *a.g.e.*, 2009, 494.

bölgesini tamamen ele geçirmiştir. ³⁷ Bu bölgede yaşanılması olası herhangi bir isyan hareketini önlemek amacıyla da Unqi Krallığı'nı dört politik yapıya bölmüştür. Bu yapılar Unqi, Santal, Yaudi ve Patin olarak belirtilmiştir.³⁸

Siyasî bütünlüğünü yitirmiş olan Unqi, Urartu, Melid, Gurgum, Samal ve Kumuh ülkelerince kurulan anti Asur koalisyonunda yer almamıştır. Ancak, III. Tiglat-Pileser döneminde Unqi tahtında olan kral Tutammu³⁹ (M.Ö. --738) Asur yanlısı bir politika izlemekten uzaklaşmış ve bu durum Asur kralı ile yaptığı bağlılık antlaşmasının⁴⁰ bozmuştur. Bunun üzerine Asur kralı, Unqi'yi de dâhil ettiği bir sefer düzenlemek zorunda kalmıştır. Sefer kaydının tutulduğu yıllığın ilgili satırlarında şu bilgiler kaydedilmiştir: (Ann,II-92-101)⁴¹

³⁾ [¹⁶Tu-ta-am-mu LUGAL ^{KUR}Un-qi ina a-de-e DINGİR.MEŞ GAL].MEŞ ih-ti i-šit nap-ša-ti-šu ger-ru-a ⁴⁾ [... la im]-ta-li-ka it-te-ia i-na uz-zi ŠÀ-ia ⁵⁾ [...] ša ¹⁶Tu-ta-am-mu-ú a-di LÚ.GAL.MEŞ-[šú] ⁶⁾ [...] ^{URU}Ki-na-li-a URU MAN-ti-šu ak-šud UN.MEŞ a-di mar-ši-ti-šu-nu ⁷⁾ [... ANŞE].GİR.NUN.NA.MEŞ ina qe-reb um-ma-ni-ia GİM še-e-ni am-nu ⁸⁾ [...] ina MURUB₄-ti É.GAL ša ¹⁶Tu-ta-mu-ú GIŞ.GU.ZA-ú-a ad-di... ³⁻⁴⁾ Unqi kralı Tutammu bağlılık antlaşmamızı hiçe saydı ve böylece hayatımı tehlikeye attı. Seferim esnasında bana danışmadı, beni öfkelendirdi. ⁵⁾ (Ülkesindeki) soylularla güçlerini birleştirdi. Ben onun kralı kenti olan Kinalia'yı ele geçirdim. ⁶⁻⁸⁾ Ülke insanlarını, sahip oldukları koyun, katır ve öküzlerle birlikte saydım ve onları askerlere dağıttım. Tutammu'nun sarayında tahta çıktım..."

III. Tiglat-Pileser, yukarıdaki metinden anlaşılacağı üzere, Unqi'yi fethetmiş, yerli halkı sahip oldukları ile birlikte askerlerine ganimet olarak dağıtmıştır. Kral, Unqi kralı Tutammu'yu yönetimden uzaklaştırmış ve koalisyon içine girdiği zengin sınıf ile birlikte Asur'a sürmüştür.⁴²

³⁷ Nadav Na'aman "Ancient Israel and Its Neighbors: Interaction and Counteraction" Collected Essays Vol. 1, Eisenburg (2005), s. 148.

³⁸ Bu bölünmüş yapı ile Antakya Bölgesi'nde artık siyasî bir bütünlükten Asurbanipal (M.Ö. 668-631?) dönemine kadar söz edilmemiştir. Simo Parpola, "The Correspondence of Tiglat-Pileser III from Calah/Nimrud", *State Archives of Assyria*, Vol. XIX, Netherlands (2012), s. 35.

³⁹ Tutammu, ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Simo Parpola, III. Tiglat Pileser, s. 49-50.; Simo Parpola, "Neo-Assyrian Treaties From Royal Archives of Nineveh", *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 39-no. 2, (1987), s. 183.

⁴⁰ Asur tarafından yürütülen ve uzak bölgelerdeki egemenliği sağlamlaştıran önemli bir politik hamle, ele geçirilen ülkelerle yapılan "bağlılık antlaşmaları"dır. Bu konu ile ilgili olarak bkz. D. John Wiseman, "The Vassal-Treaties of Esarhaddon", *Iraq* 20, no.1, London (1958), s. 14-26; Jacob Lauinger, "Esarhaddon's Succession Treaty at Tell Tayinat: Text and Commentary", *JCS* 64, (2012), s. 88-122.

⁴¹ Paul Rost, *Die Keilschrifttexte Tiglat-Pileasers III Annuals I-II*, Leipzig 1893, s. 92-101.

⁴² J. David Hawkins, "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia", *The Middle East, The Cambridge Ancient History* III Part II, (2003), s. 410; Tutammu ve saray eşrafının Asur'a deportede edilmesi ile ilgili bir mektuba, Nimrud Mektupları" olarak geçen metinlerde rastlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Frederick Saggs, "The Nimrud Letters", *Iraq* 17 Part I, (1955), s. 21-50.

Metnin ilerleyen satırlarında III. Tıglat-Pileser, saraydan kendisi için aldığı gümüş ve değerli eşyaları saymış ve sonrasında Kinalia şehrini yeniden kurduğunu belirtmiştir. Bu bilgiler kayıta şöyle yer almıştır:

²⁰ [KUR *Un-qi² a-na paḡ gim-ri-ša* KUR *É-a-gu-si*] *a-na si-hir-ti-ša a-bél* ²¹ [2[?] LÚ-*šu-ut* SAG.MEŠ-*ia* LÚ.EN.NAM.MEŠ *i-na muh-hi*]-*šu-nu áš-ku-un...* ⁴⁴⁽²⁰⁻²¹⁾ Ben otoritemi bütünüyle Unqi ve Bit-Agusi bölgesinde sağladım. Buralara onları yönetmesi için iki tane idareci yerleştirdim/görevlendirdim...”

III. Tıglat-Pileser, Unqi ve Bit-Agusi yönetimine atadığı görevlilerin adlarını kaydetmemiştir. Ancak Unqi Krallığı'nın başkenti olan Kinalia yeniden düzenlenmiş ve buraya Asur tarafından bir vali atanmıştır.⁴³

III. Tıglat-Pileser'in ardından, II. Sargon ile birlikte Asur'un daha geniş bir coğrafyayı ele geçirdiği bilinmektedir. Sargonidler devri olarak adlandırılan bu dönemde de Asur'un yayılcı bir siyaset izlediği ve özellikle Urartuların Anadolu'da bir egemenlik kurmasına karşı önlem amacıyla seferler düzenlendiği bilinmektedir. Bu devrin ilk kralı olan II. Sargon'un Suriye ve yakın coğrafyasındaki yerleşimlere karşı düzenlediği seferler incelendiğinde, Asur'un bu coğrafya üzerindeki etkisini kırmaya yönelik gerçekleştirilmiş isyan girişimlerini önleme amacı güdüldüğü görülecektir.

II. Sargon'un tahta geçirdiği ilk yılında gerçekleştirdiği, Babil baskını ve İsraililer'e yönelik uyguladığı nüfus aktarımı, Hatti bölgesi olarak da adlandırılan Suriye ve yakınındaki coğrafyayı fazlasıyla etkilemiştir. Bunun en önemli nedeninin, İsrail'den aktarılan nüfusun bu coğrafyaya yerleşmesi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Adı geçen kralın ikinci görev yılında Suriye'de çıkan ve Asur egemenliğini ortadan kaldırmayı hedefleyen isyanları basturmak amacıyla düzenlediği seferlerin başarıyla sonuçlandığı, krala ait yıllıklardan anlaşılmaktadır.⁴⁴ Bu yıllıklarda Patina/ Unqi yerleşimi ile ilgili özel bir bilgi yer almamıştır.⁴⁵ Ancak, Hama'da bulunmuş, II. Sargon'a ait olan bir yazıtlı stelde, kralın Muški, Karkamiş ve Que'yi de içine alan bir sefer düzenlediği, adigeçen yerleşimlerde Asur'un gücünü kanıtladığı belirtilmiştir. Kral, düzenlediği bu seferde başarı gösteren askerlerine Hamat'ta ikamet etme fırsatı tanıdığını kaydettirmiştir. Kral Hamat'ın yakınında yer alan Bit-Agusi ve Unqi yerleşimlerini, yazıtın, yarısı kırık olan, son satırlarında şu ifadeler ile belirtmiştir: (B, A-11, 27ff)

¹⁷ UN^{meš} KUR *Hat-ti-ü* KUR *A-ri-me* ¹⁸ a-ši-bu-tu KUR *É-a-gu-si* ¹⁹ ü KUR *Un-qi a-na paḡ gim-ri-[ša]* ²⁰ [...] ⁴⁴⁽¹⁷⁻¹⁹⁾ Hatti'li ve Aramlı insanların oturdukları Bit-Agusi ve Unqi ülkelerinde bütün toplam...”

⁴³ Hawkins, a.g.m., 2003, s. 411.

⁴⁴ ARAB, s. 2-3.

⁴⁵ Sakçagöz'ü kazıları neticesinde ele geçen Ain Dara yazıtları ve bu yazıtlardan elde edilen bilgilere göre, Zincirli ile sınırları olmamasına rağmen Gurgum ve Kummuh krallıklarının ticarî faaliyetlerde bir ortaklık yaşamaları ve buna karşı Bit-Agusi ve Unqi'nin de yine aynı şekilde hem ticarî hem de politik bir ortaklık yaşadıkları açığa çıkarılmıştır. Hawkins, *Politik Geograpy*, 1995, s. 94-95.

Kral, metinde de belirtildiği üzere, Unqi ve yakın coğrafyasında yer alan ve Arami bir kabile tarafından yönetilen Bit-Agusi krallıklarını tanımlamada, “Hatti’li ve Aram’lı insanların yaşadığı bölge” ifadelerine yer vermiştir. Bu kullanımdan hareketle, Unqi krallığında, azınlıkta da olsa, Hatti’li nüfusun varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Tell Tayinat/Kunulua kazıları sonucu ele geçen ve II.Sargon’a ait olduğu düşünülen bir diğer yazıtlı stelin⁴⁶ girişinde kral, Tanrıça İstar’a övgülerini sıralamış ve ardından Unqi’nin güneyindeki irili ufaklı krallıkların (Arpad, Dımaşk-Şam, Şimorra, Hamat) kendisine karşı bir koalisyon kurduklarından bahsetmiştir. Kurulan bu ittifakla birlikte başlayan Asur’a karşı isyanların, dindirilmesi adına, II. Sargon bir sefer düzenlemiş ve bu ittifakın önde gelen ismi Hamat kralı Yaubidi’yi (İlubidi) öldürmüştür. Kral, gücünün simgesi olan bu yazıtlı steli, kendisine karşı kurulan koalisyonda yer almadığı anlaşılan Kunulua/Kinalia’ya diktirmeyi uygun bulmuştur.

II. Sargon’un ardından tahta geçen Sanherib (M.Ö. 704-681) dönemi, özellikle, Doğu Akdeniz ticaretine egemen olmak isteyen Muşki ve Urartu kralları ile mücadele ile geçmiştir. Yine aynı kralların, Anadolu ve Doğu Akdeniz’deki küçük krallıklar ile ittifaklar kurup, bu bölgelerdeki halkı isyana teşvik ettikleri bilinmektedir. Yaşanılan bu kaotik süreçte kral, Amik Ovası ve Suriye Bölgesi’ne düzenlediği seferinde, buralardan gemi işçilerini Asur’a sevk ettiğini kaydetmiştir. Bu işçileri “Hatti’li insanlar” olarak tanımlayan kral, buradan daha güneye, Tyre ve Sidon sahillerine ulaşmıştır.⁴⁷ Sanherib döneminde düzenlenen sefer ve savaşların ana nedeninin sınırları koruma ve güçlendirme olduğu düşünülmektedir.⁴⁸ Bu durumu sistemli bir hale getiren, Sanherib’in ardından Asur’u yöneten, Asarhaddon (M.Ö. 680-669) olmuştur. Asarhaddon krallığı boyunca, çoğunlukla, seferlerini Mısır ve Filistin Bölgeleri üzerine yoğunlaştırmıştır.

Tell Tayinat kazıları sonucu ele geçirilen ve Asarhaddon’a ait olan bir “vasallık/bağlılık antlaşması” Patina/Unqi ya da M.Ö. 738’den beri adıyla Kinalia/Kunalia üzerindeki Asur etkinliğinin güçlendirilip, devamlılığını sağlamayı amaçlamıştır (Fig. 4). Bu vasallık/bağlılık antlaşmasında kral, kendisinin yerine geçecek olan kralı (Asurbanipal) belirlemiş ve kendisine olan bağlılığın aynısının yeni krala da gösterileceğinden emin olmak istemiştir. Metnin hemen girişinde “Tanrıların Kralı Aşşur’un İmzası” ibaresi yer almıştır. İlk satırlarda antlaşmanın muhatabı yalnızca unvanıyla⁴⁹ şöyle belirtilmiştir

⁴⁶Jacop Lauinger-Stephan Batiuk, “A Stele of II. Sargon at Tell Tayinat”, *Zeitschrift für Assyriologie*, 105(1), (2015), s. 54-68.

⁴⁷ARAB II; s. 153.

⁴⁸Khurt, *a.g.e.*, s. 158-159.

⁴⁹Metinde antlaşmanın muhatabı olarak Asurlu kral ve ¹⁶EN.NAM unvanlı bir görevli kaydedilmiştir. ¹⁶EN.NAM-*bēl pīhati* “ yönetici, idareci” olarak tanımlanmaktadır. CAD P, s. 365; Jacob Lauinger, “Esarhaddon’s Succession Treaty at Tell Tayinat: Text and Commentary”, *Journal of Cuneiform Studies*-64, (2012) s. 88-122.

¹⁾ *a-de-e ša mAs-šur-PAP-AŠ MAN KUR Aš-šur* ²⁾ DUMU ^{md}30-PAP.MEŠ-SU MAN KUR Aš-šur ³⁾ TA ^{lu}EN.NAM KUR *Ku-na-[li]-a* ⁴⁾ TA *lu-e lu* GAL E... ^{“1-2)} Bu *adē* (vasallık/bağlılık antlaşması) kral Sanherib'in oğlu, Asur Kralı Asarhaddon'a aittir. ³⁻⁴⁾ Kunalia idarecisi ile, onun yardımcısı...”

Metnin devam eden satırlarında diğer görevliler, doğudan batıya bütün ülkeler ve hatta doğmamış çocukların bile bu antlaşmaya/bağlılık yeminine uyacağı garanti altına alınmak istenmiştir. Kral bu metindeki isteklerine kavuşmuş, oğlu Asurbani-pal (M.Ö. 668-630) Asur tahtına çıkmış ve bu antlaşma gereği kendisine Kunalia'da herhangi bir başkaldırı gerçekleşmemiştir. Ancak, güçlenen Babil karşısında hızla zayıflamaya başlayan Asur, sahip olduğu toprakları, dolayısıyla M.Ö. 738'de mutlak hakimiyeti altına aldığı Kunalia'yı da, Babil egemenliğine terk etmek zorunda kalmıştır.

Sonuç

Asur Kralları'na ait yıllıklar ve yazıtlı steller Patina Krallığı'nın komşu devletlerle siyasî ve ticarî ilişkilerinde bağımsız kararlar aldığını ortaya koymaktadır. II. Asurnasirpal döneminde şiddetli bir savaşa (M.Ö. 878) sahne olan ve bünyesindeki pek çok şehir (Luhutu, Hazazu, Urime, Aribua) tahrip edilen Patina'da, bu savaşın açtığı yaralar çabuk sağaltılmış olmalı ki, bu kralık yeniden Asur baskısına karşı direnç gösterebilmiştir. Bu direncin temel nedenleri arasında, yönetici sınıfın ve halkın çoğunlukla Luwi kökenli olması ve bu kökene sahip sınır komşularından oluşan koalisyonların varlığı yer almaktadır. III. Salmanassar döneminde Asur'a karşı, yine benzer yapıdaki krallıklardan oluşan bir koalisyon gücünün oluşturulması (M.Ö. 857) ve Patina Krallığının bu koalisyon içinde yer alması, krallığın sahip olduğu egemen nüfus yapısının devamlılığının bir göstergesidir. Ancak gittikçe artan Arami nüfus ve bu nüfusun iktidar mücadelesi, yine aynı kral (III. Salmanassar) döneminde, yaklaşık bir yirmi yıl kadar sonra, Patina'da Luwili krallar olan I. Lubarna, Qalparunda ve II. Lubarna'nın hakimiyetlerine son vermiştir. Asur destekli olan yeni Aram kökenli krallarla (Surri, Sasi, Tutammu) birlikte Patina Krallığı yerini Asur egemenliğindeki Unqi Krallığı'na bırakmıştır. Bu krallık, Asur Kralı III. Tiglat-Pileser tarafından Asur'a karşı herhangi bir ittifak ve isyan girişimini engellemek amacıyla, dört politik yapıya bölünmüştür. Merkezî yapısını yitirmiş, nüfus olarak oldukça karmaşık bir yapı sergileyen Unqi coğrafyası, M.Ö. 738'de tamamen Asur egemenliği altına alınmıştır. Asurca metinlerde, Asur'un Unqi üzerindeki mutlak hakimiyetinin ilk yansıması, eski krali kent olan Kunalia/Kunulua'nın büyük bir eyalete çevrilmesi ve buraya Asur tarafından bir idareci atanması olmuştur.

M.Ö. 660'larda Asur ve Kunalia/Kunulua arasında yapılan bağlılık antlaşması ve bu antlaşmaya aykırı herhangi bir veriye ulaşılmaması, Asur'un, incelenen coğrafya üzerindeki emellerini gerçekleştirdiğinin bir göstergesidir. Krallara ait yıllıklar ve stelleri göz önünde bulundurarak, bu emellerin Amanoslar'ın ve Amik Ovası'nın zengin

hammadde kaynaklarından ve geçitlerinden yararlanmak, Doğu Akdeniz'deki ticareti ele geçirmek ve bu ticaretin devamlılığını ve güvenliğini sağlamak olduğu söylenebilir.

Günümüz Antakya ve Amik Ovası'nın bağımsız Patina krallığından yarı bağımsız Unqi krallığına, sonrasında Kunalia/Kunulua adı altında bir Asur eyaletine dönüştürülmüş olduğu, bu kısa sayılabilecek tarih (yaklaşık 250 yıl) aralığına, Asur İmparatorluğu ve onun izlediği yayılcı siyasetin damgasını vurduğu açıkça gözlemlenmiştir.

KAYNAKLAR

Alkım, Bahadır, "The Road From Sam'al to Asitawandawa", *Anadolu Araştırmaları*, II/1-2, (1965), s. 1-45.

Barjamoviç, Gojko, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, The Carsten Niebuhr of Near Eastern Studies, Copenhagen 2011.

Bryce, Trevor, *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia*, Taylor and Francis e-Library, New York 2009.

Donbaz, Veysel, "Two Neo-Assyrian Stelae in the Antakya and Kahramanmaraş Museums", *Royal Inscriptions of Mesopotamia Project-ARRIM* 8, (1990), s. 5-20.

Fales, Frederick Mario, "Rivers in Neo-Assyrian Geography", University of Udine, in M.Liverani (ed.) *The Neo-Assyrian Geography* Roma (1995), s. 210-217.

_____, "Prices in Neo-Assyrian Sources", *State Archives of Assyrian Bulletin*, Volume X/I, (2003), s. 14-23.

Grayson, Kirk, *The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods/ Volume 2*, Toronto 1991.

Günbattı, Cahit, Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet" *Archivum Anatolicum* 3, Ankara (1997), s. 131-155.

_____, "Anadolu'nun Politik Manzarası", *Arkeo-Atlas*.No: 1 İstanbul (2011), s. 252-254.

Haines, Richard, *Excavations in The Plain of Antioch II: Structural Remains of the Later Phases Çatal Hüyük, Tell al Judaidah and Tell Tayinat*, The Oriental Institute of Publication, Chicago 1971.

Harrison, Timothy P, "Tell Ta'yinat and The Kingdom of Unqi", *The World of The Arameans II* (2001), s. 115-132.

_____, *Tayinat Höyüğü Arkeoloji Projesi* 32, (Çev. Hatice Pamir), Hatay (2010), 36-37.

_____, "Temples, Tablets and The Neo-Assyrian Provincial Capital of Kinalia", *Journal of the Canadian Society for Mesopotamian Studies* 6, (2011), s. 29-37.

_____, "Recent Discoveries at Tell Tayinat (Ancient Kunulua/Calno) and Their Biblical Implications", *Congress Volume Munich-Brill* (2013), s. 396-425;

_____, "Bir Hitit Kralı Suppiluliuma", *Aktüel Arkeoloji* 29, (2012).

Hawkins, J. David, "Hattin", *RIA 4*, Berlin (1974), s. 160-162.

_____, "Jahan" *RIA 5*, Berlin (1976), s. 238-239.

_____, “The Political Geography of North Syria and South-East Anatolia in the Neo-Assyrian Period”, in M.Liverani (ed.) *The Neo-Assyrian Geography*, Roma (1995), s. 87-101.

_____, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions*; Vol. 1, Berlin 2000.

_____, “The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia”, *The Middle East, The Cambridge Ancient History III Part II*, 2003, s. 410-411.

Ikedo, Yutaka, “Royal Cities and Fortified Cities”, *Iraq* 41 (1979), s. 75-76.

Khurt, Amelie, *Eski Çağ'da Yakındoğu* (M.Ö. 3000-330), Türkiye İş Bankası yayınları, İstanbul 2009.

Kurt, Mehmet, “M.Ö. I. Bin Yıl Asur-Anadolu İlişkilerinde Kilikya Bölgesi”, *Belleten*, Cilt LXX, Sayı 257, TTK. Ankara (2006), s. 3-11.

Kulakoğlu, Fikri, “Kültepe Kaniş Karumu: Anadolu'nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi”, *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu*, K.B.Ş.B. Kültür Yayınları, İstanbul (2011), 40-51.

Lauinger, Jacop, “Esarhaddon's Succession Treaty at Tell Tayinat: Text and Commentary”, *Journal of Cuneiform Studies*-64, (2012) s. 88-122.

Lauinger, Jacop- Batiuk Stephan, “A Stele of II. Sargon at Tell Tayinat”, *Zeitschrift für Assyriologie*, 105(1), (2015), s. 54-68.

Lemaire, André, “Recherches De Topographie Historique Sur Le Pays De Qué”, *Anatolia Antiqua* I, (1991), s. 270.

Lipinski, Edward, *The Aramaeans: Their Ancient History, Culture, Religion*, Orientalia Analecta, 100; Leuven, Peeters 2000.

Na'aman, Nadav, “Two Notes on the Monolith Inscription of Shalmaneser III. From Kurkh”, *Journal of the Tel Aviv University Institute of Archaeology*, Vol.3-No.3- Tel Aviv (1976), s. 89-107.

_____, “Aribua and Patina-Hamath Border”, *Orientalia* Vol.71.(2000), s. 291-295.

Olmstead, Albert T., “Shalmaneser III and the establishment of the Assyrian Power”, *JAOs* 41,(1921), s. 354-382.

Pamir, Hatice, “Alalakh'dan Antiochei'ya Hatay'da Kentleşme Süreci”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 6-Sayı 1, Hatay (2009), s. 258-288.

Parker, Bradley, *The Mechanics of Empire. The Northern Frontier of Assyria as A case Study in Imperial Dynamics*, Helsinki 2001.

Parpola, Simo - Porter, M., *The Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period*, The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki 2001.

_____, “Neo-Assyrian Treaties From Royal Archives of Nineveh”, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 39-no. 2, (1987), s. 183-197.

_____, “The Correspondence of Tiglath-Pileser III from Calah/Nimrud”, *State Archives of Assyria*, Vol. XIX, Netherlands (2012), s. 35-50.

Payne, Annic, *Hieroglyphic Luwian: An Introduction with Original Texts*, Subsidia et Instrumenta Linguarum Orientis 2, Wiesbaden 2010.

Poter, Benjamin, *Complex Communities: The Archaeology of Early Iron Age-Before Baghdad Cities of Ancient Mesopotamia*- Peabody Museum, Arizona Press, 2013.

Postgate, Nicholas, *Fifty Neo-Assyrian Legal Documents*, British Institute Archeology at Ankara, England 1976.

Radner, Karen, *Die Macht des Namens Altorientalische Strategien zur Selbsterhaltung*, Santag 8, Weisbaden 2005.

Saggs, Frederick , “The Nimrud Letters”, *Iraq 17* Part I, (1955), s. 21-50.

Sidney, Smith, *Assyrian Sculptures in the British Museum from Shalmaneser III to Sennacherib*, London 1938.

Yamada, Shigeo, *The Construction of the Assyrian Empire: A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859-824 BC)* Culture&History of the Ancient Near East, Netherlands 2000.

Yıldırım, Nurgül, “Yeni Asurca Belgelerde Geçen Amēdi Şehri”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 2, Ankara (2012), s. 93-110.

Yiğit, Turgut, “Tabal”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı:3-4. Ankara (2000), s. 176-189.

Wiseman, D,John, “The New Stele of Assurnasirpal II”, *Iraq 14*, London (1952), s. 24-44.

_____, “The Vassal-Treaties of Esarhaddon”, *Iraq 20*, no. 1, London (1958), s. 1-99.

KISALTMALAR

ARAB II: Luckenbill Daniel David, Ancient Royal Inscriptions of Assyrian and Babylonian, University of Chicago Press, 1927.

CAD: The Assyrian Dictionary of the University of Chicago 1956vd.

RIMA II: Grayson Kirk, The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods/ Volume 2 (1114-859 BC-Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I), Toronto 1991.

RIMA III: Grayson Kirk, Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 BC), Toronto 1996.

Ann. : Rost Paul, Die Keilschrifttexte Tiglat-Pileasers III (Annuals) I-II, Leipzig 1893.

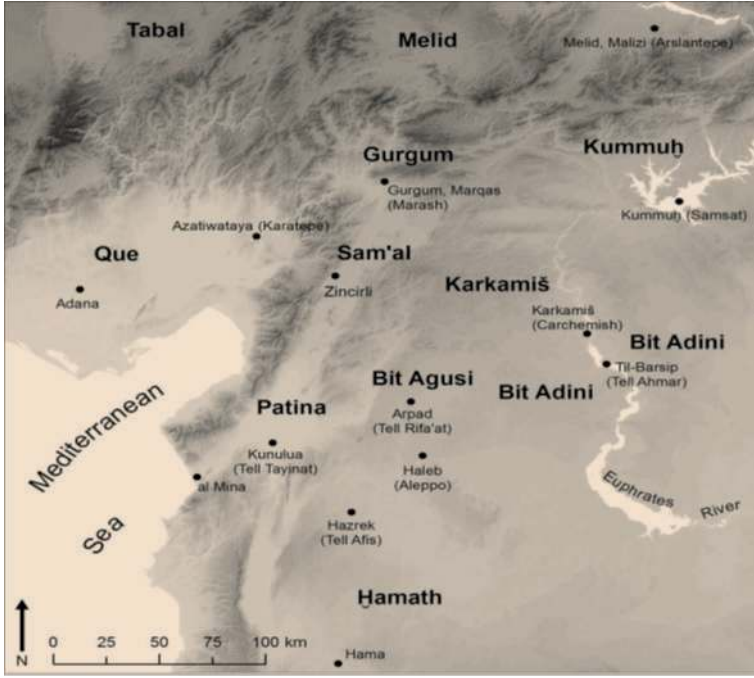

Fig. 1. Yeni Asur Devri- Doğu Akdeniz ve Suriye'nin Kuzeyinde Kurulan Geç Hitit Krallıkları (Benjamin Porter, 2013).

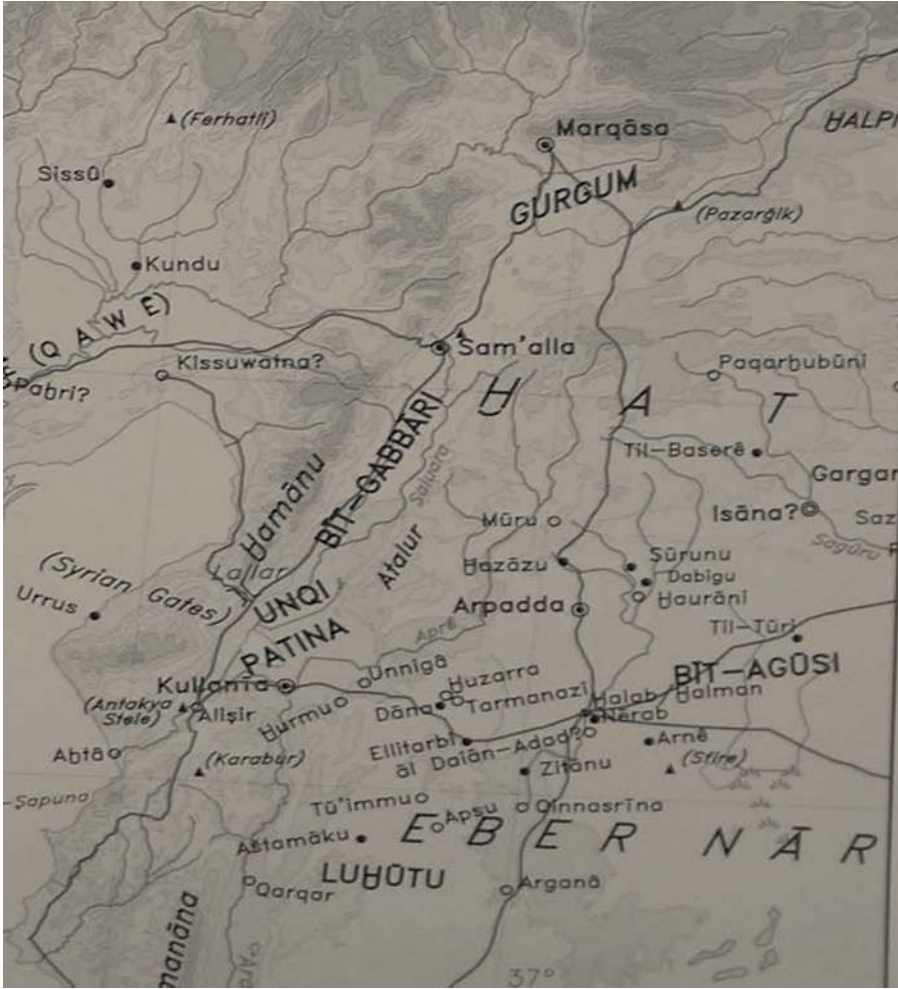

Fig.2. Yeni Asur Devri Patina-Unqi Bölgesi (Simo Parpola, 2001).

Fig. 3. Antakya Steli (Veysel Donbaz, 1999).

Fig. 4. Tell Tayinat(Kunulua) Kazılarında Bulunmuş II. Sargon'a ait Stel (Jacob Luinger-Batiuk Stephan, 2015).